

Háztartási munkamegosztás

A háztartási munkamegosztás kérdése a kétkeresős családmóddel elterjedésével került mind a tudomány, mind a nagyobb nyilvánosság érdeklődésének homlokterébe. Európa keleti felén a nők munkába állása, állítása jóval korábban vált általánossá, mint a nyugati régióban. A család és a munka összeegyeztetésének problémái a társadalomtudományi kutatásokban is korábban jelentek meg, a téma tudományos elemzése és publikálása mégis a nyugat-európai és az amerikai nők gazdasági aktivitásának emelkedésétől kapott igazi lendületet.

Vajon hogyan alakul a családi munkamegosztás napjainkban Európa keleti és nyugati felében? Milyen eltérések és azonosságok tapasztalhatók az otthoni feladatok megosztásában az egyes országok között? A felvetett kérdésekre a *Generations and Gender Programme* (Generációk és társadalmi nem program) nemzetközi összehasonlító vizsgálat adatai alapján kísérrelünk meg válaszolni. Az elemzéshez négy országot választottunk ki, közülük Magyarország, Oroszország és Németország keleti területei a volt szocialista országokat, Franciaország és Németország nyugati régiója a hagyományosan piacgazdaságban élő országokat hivatott reprezentálni.

A férfiak és a nők részvétele a háztartási munkamegosztásban

A munkamegosztás vizsgálata az egyes feladatköröket (főzés, mosogatás, bevásárlás, takarítás, ház körüli javítások, pénzügyek kezelése, programok szervezése) felsoroló lista segítségével történt. A válaszokat egyetlen mutatóban összesítve a férfiak és a nők véleménye alapján az alábbi munkamegosztási értékeket kapjuk.

1. táblázat. A felsorolt feladatok közül a nő, a férfi vagy valaki más által, illetve közösen végzett feladatok átlagos száma

	Átlagosan hány házimunkát végez...			
	a férfi	a nő	együtt	valaki más
A férfiak véleménye				
Magyarország	1,26	2,87	2,58	0,24
Oroszország	1,48	2,93	2,12	0,36
Kelet-német területek	1,84	2,08	3,01	0,04
Nyugat-német területek	1,75	2,36	2,76	0,11
Franciaország	1,72	2,84	2,28	0,11
A nők véleménye				
Magyarország	1,01	3,29	2,33	0,31
Oroszország	1,12	3,42	1,82	0,55
Kelet-német területek	1,33	3,10	2,43	0,14
Nyugat-német területek	1,21	3,40	2,25	0,13
Franciaország	1,36	3,33	2,11	0,15

Tartalom

Háztartási munkamegosztás
A nemzetközi vándorlás szerepe a kárpát-medencei magyar népességfejlődésben
Népesedési Világnap 2009

Visszatekintés

John Hajnal 1924–2008)

Kalev Katus (1955–2008)

Szemle

Demográfia 2008

Történeti Demográfiai Évkönyv 2006–2008

Szerepváltozások

Válság és megújulás a második világháború utáni epidemiológiai fejlődésben Magyarországon

Naptár

Földházi Erzsébet Ph. D. védése

Gödri Irén Ph. D. védése

Megállapítható, hogy a vizsgált országok közül a házimunka leginkább a magyar nőket terheli. A magyar nők az otthoni feladatokból 3,3-szer nagyobb részt vállalnak, mint férjük, vagy élettársuk. A negatív rangsorban az orosz nők követik őket, majd a Németország nyugati régiójában élők, a franciák, és végül a legkedvezőbb helyzetben lévő kelet-németek, akiknél a házimunkák nő/férfi aránya „mindössze” 2,3-szeres.

A figyelembe vett feladatok azonban jelentősen eltérnek egymástól a fizikai igénybevétel és a periodicitás tekintetében. A háztartás mindennapi működését alapvetően befolyásoló, rendszeres, nem halasztható jellegű házimunkának elsősorban a főzés, a mosogatás és a takarítás tekinthető. E három területre szűkítve a vizsgálatot a munkamegosztás nemek közötti egyenlőtlensége még szembetűnőbb. A magyar férfiak részvétele a jellegzetesen rutinszerű, napi helytállást követelő házimunkákban csaknem elhanyagolható: a nők feladatvállalása a férfiakénak 36-szorosa. Ezzel az értékkel Magyarország magasan vezet a mezőnyt, mert a nyugat-németeknél a nő/férfi arány 15-szörös, az oroszoknál 11-szeres, míg a franciáknál és a kelet-németeknél 7-szeres.

A szociológiai ismervek közül az iskolai végzettség szerint változik a legmarkánsabban a háztartási munkamegosztás. Míg a legalacsonyabb iskolai végzettségű magyar nők átlagosan 3,7-szer több házimunkát végeznek, mint férjük vagy partnerük, addig a felsőfokú végzettséggel rendelkezőknél két és félszerre esik vissza a különbség. Az iskolai végzettség szerinti szóródás hazánkban a legnagyobb. Az oroszoknál az alacsony

képzettségi szintnél mutatkozó 3,3-szeres női túlmunka a diplomásoknál alig – mindössze háromszorosra – csökken, a franciáknál az alsó végzettségi szinten két és félszeres a különbség csupán 2,2-szeresre mérséklődik az egyetemet, főiskolát végzett nőknél. Figyelembe véve, hogy a magasan kvalifikált magyar családokban mennyire elterjedt az együttesen végzett házimunka, megállapíthatjuk, hogy a magyar diplomás nők helyzete a háztartási munkák megosztása szempontjából nem rosszabb, mint francia társaiké.

Az együtt élő párok otthoni szerepvállalása nemcsak az iskolai végzettség, hanem a párkapcsolat jellege szerint is eltérő. A házasságban élő nőkre jóval nagyobb teher hárul otthon, mint azokra, akik házasságkötés nélkül élnek együtt partnerükkel. Az élettársi kapcsolatban élő párokra ugyanakkor nagyobb arányban jellemző az elvégzendő feladatok közös ellátása. A munkamegosztás illetően alakulása nagy valószínűséggel nem a párkapcsolati típusokra, hanem a házasságban, illetve élettársi kapcsolatban élők eltérő korösszetételére vezethető vissza. A házasság nélkül együtt élők a vizsgált országokban a fiatalabb korosztályokból kerülnek ki, és a fiatalok körében kevesebb a kizárólag nőkre háruló házi munka, gyakoribb a közös munkavégzés. A nők nagy leterheltsége leginkább a középkorúaknál jelentkezik, akiknek többsége házasságban és nem élettársi kapcsolatban él.

Elégedettség és konfliktusok

A munkahelyen és a családban való egyidejű helytállás kötelezettsége mind a munkahelyen, mind a családban feszültséghez, konfliktusokhoz vezethet. A magyar szakirodalom, de a közvélemény is elsősorban „nő-kérdésként” kezeli a problémát, a nők kettős leterheltségéről, a nők második műszakjáról beszél. A családi munkamegosztásra vonatkozó adatokból láthattuk, hogy ez nem is alaptalan. Vajon igaz-e azonban az, hogy csak a nők számára jelent nehézséget a család és a munka összeegyeztetése, vagy a férfiak esetében is feszültségforrásnak bizonyul?

2. táblázat. Amikor megjött a munkából, túl fáradt volt ahhoz, hogy elvégezze az otthoni tennivalókat (gyakoriság a kérdést megelőző hónapban, %)

	Magyarország		Oroszország		Franciaország	
	Nők	Férfiak	Nők	Férfiak	Nők	Férfiak
Hetente többször	26,5	23,0	33,7	28,8	21,7	19,7
Havonta néhányszor	22,2	19,8	29,5	29,0	23,5	21,2
Ritkábban	28,9	28,6	18,2	20,3	27,4	26,1
Soha	22,5	28,6	18,7	21,9	27,4	33,0
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Megjegyzés: A kérdést csak azoknak tették fel, akik a felvétel idején pénzkereső tevékenységet folytattak. A német kérdőívben ez a kérdés nem szerepelt.

Első pillantásra talán meglepő, hogy a munkahelyi leterheltség mindkét nemnél közel azonos hatást gyakorol az otthoni helytállásra (2. táblázat). A nők valamivel gyakrabban panaszkodnak arról, hogy munka után már nem tudják ellátni a háztartási feladatokat, de a férfiak és a nők válaszai közötti csekély különbség nem tükrözi a háztartási szerepvállalás nemek szerinti tényleges megoszlását. Egyfelől lehet, hogy a kutatásban alkalmazott „háztartási munkák listája” nem tartalmaz minden ténylegesen elvégzendő otthoni feladatot – kissé egyoldalúan nő-centrikus –, másfelől az is lehetséges, hogy a férfiak nagyobb munkahelyi igénybevételnek kitéve fáradtab-

ban térnek haza, így a rájuk háruló kevesebb házi munka is meghaladja teljesítőképességüket.

A családok – ezen belül elsősorban a nők – tehát gyakran szembesülnek azzal a helyzettel, hogy munkahelyi feladataikat csak az otthoni feladatok rovására tudják ellátni. Más oldalról vizsgálva a kérdést: vajon az otthoni tennivalók milyen mértékben befolyásolják a kereső tevékenység ellátását?

3. táblázat. Nem tudta rendesen ellátni a munkáját, mert fáradt volt az előző napi sok otthoni tennivaló miatt (gyakoriság a kérdést megelőző hónapban, %)

	Magyarország		Oroszország		Franciaország	
	Nők	Férfiak	Nők	Férfiak	Nők	Férfiak
Hetente többször	1,5	1,5	7,4	4,2	2,6	1,4
Havonta néhányszor	4,9	4,9	12,9	8,3	4,8	4,0
Ritkábban	16,6	16,6	19,1	14,4	13,9	11,8
Soha	77,0	77,0	60,5	73,0	78,6	82,7
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Megjegyzés: A kérdést csak azoknak tették fel, akik a felvétel idején pénzkereső tevékenységet folytattak. A német kérdőívben ez a kérdés nem szerepelt.

Annak ellenére, hogy a háztartás működtetése és az ezzel járó fizikai és szellemi igénybevétel oroszánrésze a nőkre hárul, munkahelyi teljesítményüket ez a tény nem, vagy csak kissé befolyásolja. Franciaországban és Magyarországon tízből mintegy nyolc nő állította, hogy ez vele soha nem fordult elő, és az orosz nők között is 60% vélekedett így. A férfiak érintettsége a nőkénel is alacsonyabb.

Az otthon és a munkahely viszonya tehát korántsem szimmetrikus. A munkahely nagyobb hatással van a családi életre, mint fordítva, amiben feltehetően szerepet játszik a munkahely elvesztésétől való félelem kiváltotta megfélemlési kényszer. A kereső tevékenység és a családi feladatok konfliktusát tehát – az érintett nőn kívül – elsősorban a család szenved meg, az otthoni feladatok háttérbe szorulnak a munkavégzés kényszerű primátusával szemben.

Munkamegosztás és értékrend

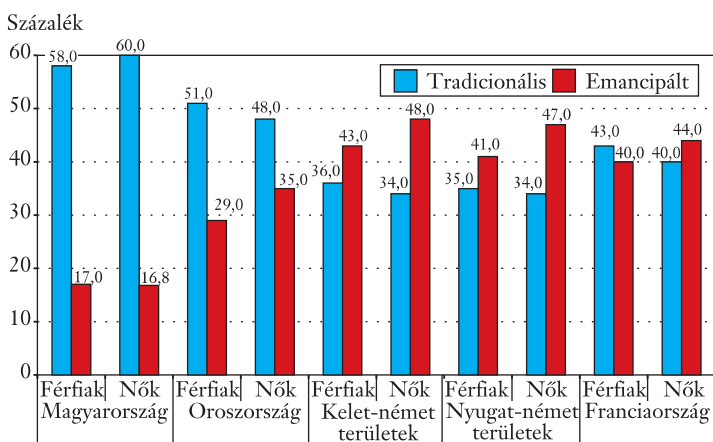
A családi munkamegosztás gyakorlatát és e gyakorlat egyéni és társadalmi elfogadottságát jelentősen befolyásolhatják a férfiénői szerepekre, a munka és a család fontosságára vonatkozó nézetek és értékek.

A vizsgálati kérdőívben kiválasztottunk négy olyan kérdést, amelyek a tradicionális, családorientált, illetve a liberális, egalitáriánus értékrend jelenlétére irányulnak.

A négy kérdésre adott válaszok együttes elemzéséből két mutatót alakítottunk ki, ezeket tradicionális, illetve emancipált beállítottságúnak neveztünk el. Az egyik vagy másik értékrendet vallók részaránya a vizsgált országokban a következőképpen alakult (lásd az ábrát a 3. oldalon).

Németországban és Franciaországban a megkérdezett férfiak és nők többségükben emancipált beállítottságúak, míg a magyarokra és az oroszokra a tradicionális szemlélet jellemző. Az egalitáriánus orientáció általánosabb a nők, mint a férfiak körében, ám ez a megállapítás a magyar lakosságra nem vonatkozik. A magyar férfiak és nők azonos arányban képviselik a kétféle értékrendet.

Az értékrendi skála két pólusán Magyarország, illetve Németország keleti régiója áll. Magyarországon a túlnyomó többség – a férfiak és a nők egyaránt – a hagyományos értékrendet vallja magáénak, és e nézet hegemoniáját a demográfiai paraméterek

A tradicionális és az emancipált beállítottságuk országokéni aránya

sem befolyásolják. Tehát életkortól, iskolai végzettségtől, családi állapottól és gazdasági aktivitástól függetlenül szinte minden megkérdezett a tradicionális értékeket helyezi előtérbe.

Az értékrendi skála másik végén a Németország keleti régiójában élő népesség található. Ahogy Magyarországon szinte mindenki a tradicionális értékrendet vallja, a kelet-német szövetségi államokban az egalitáriánus értékrend dominál. Nemtől, életkortól, iskolai végzettségtől, aktivitási státusztól és családi állapottól függetlenül minden kategóriában az emancipáció hívei vannak túlsúlyban. E vonatkozásban nyert tapasztalataink megerősítik a kilencvenes évek elején végzett nemzetközi összehasonlító vizsgálat megállapításait (Pongrácz – S. Molnár 1994), miszerint a család és a munka fontosságát tudakoló skála egyik végén a határozottan családorientált magyar népesség, míg a másik végén a munka-centrikus keletnémetek helyezkedtek el.

A francia és a nyugatnémet férfiak és nők beállítottsága hasonló. A férfiak között mindkét területen túlsúlyban van a tradicionális beállítottság, míg a nők esetében az egalitáriánus szemlélet dominál. Konzervatívnak csak az alacsony iskolai végzettségű francia és nyugatnémet nők, valamint az alacsonyan képzett francia férfiak bizonyulnak.

A két ország közötti hasonlóság ellenére megállapítható, hogy míg a francia és a német nők között a vizsgált értékrend tekintetében számottevő különbséget nem találtunk, a német férfiak sok tekintetben konzervatívabban bizonyultak, mint francia társaik.

Következtetések

A háztartási munkák túlnyomó többségét a vizsgált országok mindegyikében a nők végzik. Különösen magas a nők részvétele a nap mint nap felmerülő, rutinszerű feladatok esetében, mint a főzés, a mosogatás és a takarítás. Ugyanakkor a nők leterhelt-

sége a férfiak szerepvállalásának mértékétől függően országonként eltérő képet mutat. Kérdés, hogy milyen tényezők befolyásolják a férfiak szerepvállalását, milyen okokra vezethetők vissza az egyes országok között tapasztalt, olykor igen jelentős különbségek.

Az egyes országok történelme (kiemelten a nők aktivitási története) és a háztartási munkamegosztás között nem mutatható ki összefüggés. Magyarországon, Oroszországban és Németország keleti régiójában a nők munkába állítása azonos módon és közel azonos időben következett be. A kétkeresős családmodell felülről vezényelt, anyagi kényszerrel kierőszakolt megvalósítását mindhárom ország elszenvetde, mint ahogy elszenvetde a kilencvenes évek elején lezajlott gazdasági, politikai változások hatására elbizonytalanodott munkaerőpiacot és a megjelenő munkanélküliséget is. A hasonló politikai, gazdasági, társadalmi és ideológiai múlt ellenére a nemi szerepek igen eltérően alakultak. A kelet-német nők családi, háztartási szerepvállalása jobban hasonlít az alapvetően más történelmi utat bejárt francia asszonyokéhoz, mint a magyarokéhoz vagy az oroszokéhoz. Az empirikus vizsgálat adatait elemezve arra a következtetésre jutottunk, hogy az országok közötti azonosságok és különbségek alapvetően az értékrendek terén tapasztalható hasonlóságokra és eltérésekre vezethetők vissza. A kelet-német férfiak és nők emancipált értékvilága, közel azonos értékrendje magyarázza a háztartási feladatok egalitáriánusabb megosztását, a férfiaknak az átlagnál nagyobb mértékű szerepvállalását. A francia családoknál tapasztalt viszonylag kedvező munkamegosztás ugyancsak a párok emancipáltabb beállítottságára vezethető vissza.

A magyar társadalomban a legmagasabb azoknak az aránya, akik a nemek közötti hagyományos szerepmegosztást tartják kívánatosnak és elfogadhatónak. A tradicionális szerepfelfogással összefüggésben a magyar nők végzik a legtöbb házimunkát a férjek szerény részvétele mellett, mégis éppen a magyar családokban a legkisebb a munkamegosztásból származó konfliktusok gyakorisága. A családi munkamegosztás tekintetében a diplomás nők vannak a legkedvezőbb helyzetben; a feladatmegosztás ezekben a családokban a francia diplomás családok gyakorlatának felel meg.

A témában korábban megjelent NKI kiadványok:

Blaskó Zsuzsa (2006): *Nők és férfiak – kereső munka, házi munka*. KSH NKI Kutatási jelentései 82. KSH NKI, Budapest.

Pongrácz Tiborné és S. Molnár Edit (1994): *Kisgyermekes apák és anyák szülői, családi attitűdjei négy európai országban*. KSH NKI Kutatási jelentései 52. KSH NKI, Budapest.

Pongrácz Tiborné NKI
 pongracz@demografia.hu
 Murinkó Lívია NKI
 murinko@demografia.hu

**A KorFa 2009/2. számával búcsúzik a szerkesztő Munkatársaitól
 és Olvasóitól, akikkel nyugdíjas éveiben is szeretné tartani a kapcsolatot:
 etelkadaroczi@gmail.com**

A nemzetközi vándorlás szerepe a kárpát-medencei magyar népességfejlődésben¹

Az értekezésben arra a kérdésre kerestem választ, mi biztosította 1918 előtt a kárpát-medencei magyarok természetes szaporodást meghaladó lélekszám-növekedését, annak ellenére, hogy a honfoglalók létszáma feltételezhetően nem volt nagyobb, mint az itt élőké, és az évszázadok során jelentős népességvesztést szenvedtek el.

Következtetések

1. A Kárpát-medence soknemzetiségű térsége nemcsak a magyarrá válást segítette elő, hanem ezzel ellentétes folyamatokat is elindított, amelyek következtében – bár jóval kisebb mértékben – a magyarok nem magyar nemzetiségűekhez történő asszimilálódása is bekövetkezett. Ez különösen a második demográfiai katasztrófát² követően figyelhető meg, amikor a magyarságnak már nem volt elég ereje ahhoz, hogy számbeli többségét természetes szaporodásával, valamint „külső” hatás segítségével biztosítsa.

2. A harmadik demográfiai katasztrófa hatására az új határok közé szorított magyarok számát már nem, vagy csak alig gyarapítja az együtt élő nem magyar népek, illetve az ország területére érkező külföldiek egy részének magyarrá válása.

- A szélső területek elcsatolásával megszűnt az a korábbi belső vándorlás, amelynek keretében a nem magyarok a többségében magyarok által lakott központi területekre vándoroltak és az ott élőkhez asszimilálódtak, így a magyarok számát növelték. Az új határok közötti belső vándormozgalmat elsősorban a lakosság területi súlypontjainak átrendeződését, a modernizációs folyamatok követelményeinek kielégítését szolgálta. A városokba áramlás, a fejlettebb területeken élők termékenységi mintájának átvétele, a válások gyakoribbá válása, a házassági szokások módosulása stb. hosszú távon nem növelte, hanem csökkentette a népességszámot.
- A nemzetközi vándorlás népességpótlásban játszott járulékos szerepe is átalakult. Egyrészt minimálisra csökkent a megmaradt Magyarország migrációs vonzása és az abból származó népességnyereség. Másrészt a bevándorlók döntő többségét az országhatáron kívülről érkező magyarok adták, s bár növelték az ország lakosainak számát és ezen belül a magyarok arányát, irreverzibilissé tették a Kárpát-medencében élő magyarok lélekszámának fogyását és elöregedését. Mivel nincs mód olyan visszarendeződésre, amelynek hatására a szerves népességfejlődés folyamatai – legalább részben – újból „működhetnének”, a napjainkig elszennvedett négy demográfiai katasztrófa közül – tovagyűrűző hatása miatt – a harmadik demográfiai katasztrófát tartom a leg súlyosabbnak.

¹ Részletek Tóth Pál Péter akadémiai doktori értekezésének téziseiből.

² Első demográfiai katasztrófa: a XIII. század második és harmadik harmadában egymást erősítő(?) okok következtében bekövetkezett magyaránnyú népességvesztés. Második demográfiai katasztrófa: a török hódoltság alatti népességvesztés. Harmadik demográfiai katasztrófa: a szerves népességfejlődés feltételei felszámolásának és az első világháború embervesztésének együttes következménye. Negyedik demográfiai katasztrófa: az 1956-os magyar exodus, s az azt követő évtizedek embervesztése.

3. A hazai népességfejlődés új határok közötti, második korszakának kezdetét népesedési „káosz” jellemezte. E „káosz” közepe formálódó új korszakot meghatározó folyamatokat torz természetes népességfejlődésnek nevezem.

- Az új határok közé került Magyarország döntően már csak a határain kívül hagyott magyarok számára jelentett s jelent vonzást. Így a „külföldiek” – azaz a szomszédos országokban élő magyarok – Magyarországra vándorlása nem a magyar népesség lélekszámát, hanem csak a hazánkban élő magyarok létszámát növeli. Ezzel (immár nemzetközi vándorlás keretében) felgyorsult az a napjainkban is tartó folyamat, amely – némi leegyszerűsítéssel – a magyarok anyaországba tömörülésével, létszámának fogyásával és a népesség elöregedésével jellemezhető.
- Az áttelepedés hatására a szomszédos országok magyar közösségeihez tartozók száma egyrészt csökken, termékenysége alacsonyabb, korstruktúrája öregebb lesz, másrészt pedig a határon túli magyarok által lakott területek elnéptelenednek, a magyar közösségek szórványosodnak és asszimilálódnak a többségi néphez, más nemzetiségűek odatelepülésével pedig semmissé válnak azok az értékek, amelyeket az addig ott élő magyarok a századok során létrehoztak.

A kisebbségbe került magyarok egy részének az egykori központi területre történő áttelepedése – bár rövidtávon és közvetlen formában a meghagyott Magyarország lakosainak számát növeli – hosszútávon szűkíti a magyar népességfejlődés még megmaradt feltételrendszerét. Az áttelepülők hiánya nemcsak a kibocsátó közösség lélekszámát és termékenységét csökkenti, s kor szerinti összetételét öregebbíti, hanem tovább szűkíti azt a teret, amelyet még magyarok töltenek „ki”, laknak be. Ezzel – szándékaiktól függetlenül – egyrészt elősegítik a még maradó szórványhelyzetbe kerülését, másrészt felgyorsítják a már szórványhelyzetben élő magyarok többségi néphez történő asszimilálódását.

Ebből következik, hogy a magyar népességfejlődés második korszakában a nemzetközi vándorlásból származó nyereség népességpótlásban játszott szerepe kétes értékű és teljes mértékben ellentétes azzal a hatással, amelyet az első korszakban lejátszódott vándorlási folyamatok eredményeztek.³

Az új határok közé szorított Magyarország létrehozásával kialakult paradox helyzet abban is megnyilvánul, hogy csak azokat tekintették magyarnak, akik Magyarországon éltek, függetlenül attól, hányan vallották magukat a szomszéd országokban magyar nemzetiségűnek. Ez a „nézet”, „felfogás” fokozatosan teret hódított, a kommunista hatalomátvételt követően pedig rögzült, s a rendszerváltoztatás óta sem sokat változott.

Az 1918 utáni magyar népességfejlődés várható fejleményeinek felismerését a fenti deformáció mellett az is gátolta, hogy a szerves népességfejlődés feltételeit biztosító folyamatok megszakadásának következményei – a háború okozta embervesztés, a termékenység megcsappanása, valamint a világháborút követő határmegvonás miatti jelentős mértékű

³ A folyamatot azért minősítem kétes értékűnek s nem negatívnak, mert az áttelepülő személyében közvetlen formában – az asszimilálóval és a harmadik országba vándorlóval szemben – a magyarság lélekszámát nem csökkenti.

kényszermigráció következtében – a kutatók előtt rejtve maradtak.¹ A változásokat generáló törvényszerűség feltárása – feltételezhetően a rögzült paradox helyzet következtében – még akkor sem következett be, amikor Magyarország és a szomszédos országokban élő magyar nemzetiségűek lélekszáma csökkent, s annak negatív következményei egyértelművé és nyilvánvalóvá váltak.

A rendszerváltoztatással összefüggő radikális változások tették nyilvánvalóvá számomra a folyamatok valós természetét, s azt, hogy a Kárpát-medencei magyar népesedési folyamatok – az 1918-ban bekövetkezett széttagothság és a közel kilencven éves „szétfejlődés” ellenére – csakis a nyolc országban zajló magyar népesedési folyamatok együttes hatásaként, egységes folyamatként vizsgálhatók. E nélkül ugyanis nem lehet megismerni és megérteni sem a szomszédos országokban élő magyarok, sem a határon innen élők népesedési folyamatait, a kialakult népesedési anomáliákat, a szórványosodást és következményeit, a népesedéspolitikai gyakorlat által létrehozott hibás mechanizmusokat. A magyarországi és a szomszédos országokban élő magyar nemzetiségűek népesedési folyamatai széttagothságuk ellenére is csak látszólag függetlenek egymástól, nemcsak feltételezik egymást, hanem kölcsönhatásukban felerősítik és kiteljesítik azokat a demográfiai eseményeket, amelyek a Kárpát-medencei magyar népességfejlődés második korszakával kezdődtek meg. Tehát mindaz, ami a népesedési folyamatok területén Magyarországon zajlik, csak része a magyar népesedési folyamatoknak, de nem azonos azzal.

¹ A környező országokból Magyarországra beköltöző, áttelepített és menekülő magyar nemzetiségűek pontos számát nem ismerjük. A kényszerű migráció volumenét jól érzékelteti az a tény, hogy 1919–1924 között csak a Romániához csatolt területről kb. 200 ezren, az ezt követő tíz évben pedig, további 130 ezren érkeztek Magyarországra.

Összességében arra a következtetésre jutottam, hogy a határon túli magyar közösségekhez tartozók nem csekély részének Magyarországra vándorlása elhalasztja ugyan az ország lakosságának 10 millió fő alá csökkenését, ideig-óráig elodázza az előregedésből származó gazdasági és szociális problémák megoldását, ugyanakkor felgyorsítja, s egyértelműen visszafordíthatatlanná teszi a magyar népesség lélekszámának fogyását és előregedését.

A népesedési szempontból várható jövő alakulásának két lehetséges – az értekezésben részletesen kifejtett – változatának felvázolása során arra a következtetésre jutottam, hogy a népességcsökkenés és az előregedés ütemének mérséklése mindaddig nem lehetséges, amíg a feltárt valós folyamatokat figyelembe vevő nemzetpolitikai koncepció szerinti népesedéspolitikai gyakorlat nem valósul meg. A magyarok által lakott területek további szűkítését és a magyarok szórványosodását pedig csak abban az esetben mérsékelhetjük, ha Magyarországon megteremtjük annak feltételeit, hogy:

- minden újszülöttnak lehetősége legyen felnőtt korában, megfelelő ismeretek birtokában, bekapcsolódni a magyar társadalom életébe;
- az idő előtt meghaltak száma minimálisra csökkenjen; és ha
- közös erőfeszítés hatására a szomszédos országokban élő magyarok közül mind kevesebben érezzenek készletet szülőföldjük elhagyására.

Amennyiben ezek megvalósulnak, akkor a magyar népességfejlődésben rezsimváltás következik be. Ez esetben reményt látok arra, hogy az Európai Unió keretei között új feltételek közé került magyarság lélekszámának növekedése és összetételének fiatalodása – lakóhelyétől függetlenül – hosszú távon reálissá váljon.

Toth Pál Péter NKI
tothpal@demografia.hu

Népesedési Világnap 2009

A Népesedési Világnapot az ENSZ 1990-ben nevezte ki. Azért esett július 11-ére a választás, mert – számítások szerint – a Föld népessége 1987. július 11-én érte el az ötmilliárd főt. A 2009-es Népesedési Világnap kiemelt témája a marginalizált csoportok védelme a globális gazdasági válság következményeitől.

A pénzügyi válság veszélyezteti az egészség javítása és a szegénység csökkentése terén nehezen kiharcolt eredményeket. Ideje ezért most kiemelten kezelni annak az ígéretnek a megtartását, hogy 2015-ig mindenki számára hozzáférhető legyen az egészséges életadás feltételei. Az ENSZ Millenniumi kampánya szerint (Szűnjön meg a szegénység 2015-ig) a marginalizált, illetve sebezhető társadalmi csoportba tartoznak:

- A bevándorlók és a vendégmunkások,
- Az informális szektorban dolgozók,
- A fiatalok,
- Azok a felnőttek, akiknél a munkanélküliség válás kockázata háromszor, vagy annál nagyobb mértékben haladja meg az átlagos kockázatot,
- A nők és a gyermekek a leginkább sebezhető társadalmi csoportba tartoznak,
- A nők, akiket az átlagosnál nagyobb mértékben fenyeget a munkanélküliség.

Különös figyelmet érdemel az iskolai oktatásból való kimaradás és a fokozódó gyermekmunka.

További információ: www.unfpa.org; www.endpoverty2015.org

VISSZATEKINTÉS

John Hajnal

(Darmstadt, 1924. november 26. –
London, 2008. november 30.)

Nina és John Hajnal 2007 nyarán,
londoni otthonukban.

(A háttérben Hajnal János édesanyjának
kézimunkája. Fotó: Daróczy Etelka)

A súlyos betegség hét hónappal felesége, Nina Lande halálát követően győzte le Hajnal Jánost¹, akit demográfusként leginkább a „Hajnal-vonal”-ról ismerünk². Bár édesapja, Hajnal-Kónyi Kálmán statikus is Németországban született, otthon csak magyarul beszéltek. A náci fenyegetettség miatt a család 1936-ban emigrált. Amíg az együttlét feltételeit megteremtették, fiúk egy holland kvéker iskolában tanult, majd 1937-ben követte szüleit és két húgát Angliába.³

16 évesen már oxfordi diák, s bár inkább a matematika és a természettudományok érdeklik, az iskola hatására először klasszika-filológiát tanul. A nyelv-

vek és kultúrák iránti érdeklődése és nyitottsága élete végéig eleven maradt. Politikatudományi, filozófiai és közgazdasági tanulmányokat követően 1943-ban szerezte első diplomáját.

1944–1948 között a Royal Commission on Population megbízásából tanulmányokat ír a reprodukciót biztosító termékenységről. Megkülönbözteti a fluktuáló aktuális (keresztmetszeti, vagy „flow”) termékenységi arányszámokat és a családnagyság (longitudinális, befejezett vagy „stock” termékenység) időben stabilabb mutatóit, a kívánt/tervezett és a megvalósult gyermekszámot, az előrehozott, valamint az elhalasztott (és ezért gyakran nem megvalósuló) gyermekáldást.⁴

1948-tól néhány évig ENSZ-alkalmazottként végez demográfiai kutatásokat New Yorkban. A matematika iránti vonzalma és tudásvágya vezérli a neves Princeton-i Office of Population Research-be, ahol 1951 és 1953 között saját költségén képezi magát. Angliába már feleségével és első gyermekével tér vissza. Összesen három lányuk és egy fiúk született.

1953 és 1957 között a University of Manchester oktatója, majd a London School of Economics Statisztika tanszékre vezet az út. Az LSE-re demográfiai munkásságának elismeréseképpen nevezték ki, amelyet néhány évig tovább folytatott. Korábban említett híres tanulmánya 1965-ben látott napvilágot a D. V. Glass és D. E. C. Eversely szerkesztette *Population in History* c. kötetben.

1972-ben jelenik meg a Penguin kiadónál *The Student Trap* című könyve, amelyben a „szakbarbár” oktatási rendszer következményeit vizsgálta, jelentősen hozzájárulva a túlzott szakosodásról az Egyesült Királyság iskoláiban folytatott vitához és a nemzetközi érettségi növekvő népszerűségéhez.

Később kifejezetten a matematika és a statisztika felé fordult, különösen a sztochasztikus folyamatok és a Markov-láncok foglalkoztatták⁵. 1975-ben nevezik ki egyetemi tanárnak. Tagja a Nemzetközi Statisztikai Társaságnak, 1966-

tól a Brit Akadémiának, vendégtanár Cambridge-ben és az Egyesült Államokban. Bár 1986-ban nyugalmába vonult, utolsó tanulmánya 1998-ban jelent meg, a Markov-láncok elméletéről.⁶

John Hajnal munkásságának külön szekciót szentel a Brit Népeségtudományi Társaság (BSPS) 2009 évi konferenciája Mike Murphy szervezésében (Brighton, University of Sussex, Szeptember 9–11.).

DE

Kalev Katus

(Tallinn, 1955. október 29. –
Helsinki, 2008. június 11.)

Kalev Katus (Fotó: www.iussp.org)

Nagy veszteség érte az észt és egyben az európai népeségtudományt. 52 éves korában elhunyt a rendkívül aktív és sokoldalú demográfus, Kalev Katus professzor, a Tallinni Egyetem Demográfia tanszékeinek vezetője, az Észt Egyetemi Közösségi Demográfiai Központ alapítója és irányítója, az Észt Népeségtudományi Intézet igazgatója. Egy Helsinkiben rendezett szemináriumon vett részt, éppen előadását tartotta. Ő képviselte Észtországot az Európa Tanács Népesedési Bizottságában, fontos szerepe volt az Európai Unió és a volt Szovjetunió országai közötti együttműködésben. Számos nemzetközi kutatásban vett részt. *A Generációk és a társadalmi nem* (GGS), valamint *A nők bevándorlása iránti igény és beilleszkedésük az öregedő társadalmakba* (FEMAGE) című projektekben együtt dolgozott az NKI munkatársaival. Oriási munkabírású, éleslátású, szívélyes embernek ismertük meg.

Kalev Katus 1982-ben a Moszkvai Állami Egyetemen védte meg diplo-

⁶ LSE Statistical series of monographs.

¹ John Hajnal pályájáról lásd: *KorFa* 2001/3–4: 6–7; budapesti látogatásáról lásd: *KorFa* 2002/3–4: 12.

² „European marriage patterns in perspective”. Részletek magyarul „Az európai házassági szokások térbeli és időbeli összehasonlításban” címen közli a tanulmány egyes részleteit a *KorFa*–a 2001/3–4: 8–10.

³ Hajnal-Kónyi Kálmán és Mannheim Károly szociológiai professzor egymás mellett vett házat London elegáns Golders Green negyedében. Az egyik Hajnal-Kónyi lány, Charlotte Franklin, Kaffka Margit regényeinek angol fordítója.

⁴ *Population Studies*, 1947, I, 150.

⁵ J. E. Cohen, John Hajnal & Charles M. Newman (1986): Approaching consensus can be delicate when positions harden. *Stochastic Processes and Their Applications* 22: 315–322.

mamunkáját, amely – a Szovjetunióban uralkodó hivatalos állásponttal szemben – a demográfiai átmenet koncepcióját követte. Észtországba visszatérve fáradhatatlanul küzdött azért, hogy megteremtse a demográfiai kutatás feltételeit.

Tudományos érdeklődésének központjában a termékenység vizsgálata állt, ám gazdag publikációs tevékenysége ennél jóval tágabb kört fogott át, beleértve a halandóság hosszú távú trendjeit, az öregedést és számos egyéb témát. Az észti

statisztika javítására irányuló törekvéseit az a meggyőződése vezette, hogy a népességkutatást szilárd információs alapokra kell helyezni.

DE

SZEMLE

Demográfia 2008

A Demográfia az MTA Demográfiai Bizottsága és a KSH Népeségtudományi Kutató Intézet folyóirata.

Megjelenik negyedévente.

Szerkesztőség: Spéder Zsolt (főszerkesztő), Óri Péter (felelős szerkesztő), Hablicsek László (szerkesztő), Kamarás Ferenc (szerkesztő).

Előfizetési díj egész évre 1040 Ft.

DEMOGRÁFIA

2008

A Demográfia 2008-as számaiban megjelent tanulmányok és közlemények:

Blaskó Zsuzsa: Az anya korai munkavállalásának hatásai a gyermek pszichés fejlődésére. Szakirodalmi áttekintés • *Bognár Virág:* Gyermekvállalási tervek – munkaerő-piaci helyzet • *Daróczi Etelka–Hablicsek László:* A halandóság területi és időbeli különbségei az életkor függvényében • *Dupcsik Csaba–Tóth Olga:* Feminizmus helyett familizmus • *Földházi Erzsébet:* Az első házasság felbomlása – eseménytörténeti elemzés • *Földvári Péter:* A magyarországi demográfiai átmenet nemlineáris időszerelemzése • *Gyarmati Andrea:* A

népesedéspolitikai, szociálpolitikai, gyermekvédelmi értékek, célok, eszközök változása a magyar családtámogatási rendszerben a rendszerváltástól napjainkig • *Kapitány Balázs:* A „gyed-hatás”. Az 1985 és 1996 közötti családtámogatási rendszer termékenységre gyakorolt hatása • *Makay Zsuzsanna:* Ki vigyáz a munkavállaló anya gyermekére? Az egy éven aluli gyermekek napközbeni ellátása Franciaországban • *Melegh Attila–Kovács Éva:* Nemek szerint tagolt térben. A bevándorló nők vándorlásának típusai, okai és formái nyolc európai országban • *Németh Zsolt:* A megyék társadalmszerkezete és a vándorlások • *Tárkányi Ákos:* A második demográfiai átmenet néhány főbb tényezője a fejlett világban és Magyarországon • *Tóth Ágnes–Vékás János:* Család és identitás. A vegyes házasság szerepe a magyarországi kisebbségi közösségek reprodukciójában.

Az NKI kiadványai megrendelhetők:
Kardulesz Ferencné NKI
kardulesz@demografia.hu

Történeti demográfiai évkönyv 2006–2008

Szerkesztők: Faragó Tamás és Óri Péter KSH Népeségtudományi Kutatóintézet. Budapest, 2008, 280 oldal, 1800 Ft.

Tartalom:

Tanulmányok

A magyarországi történeti demográfiai kutatás vázlatos története. I. A kezdetektől 1945-ig (Faragó Tamás) • A háztartások struktúrája a 18. század végi Magyarországon. Elemzési kísérlet (Óri Péter) • Demográfia és öröklési rendszer a Kárpát-medencében az első világháború előtt (Faragó Tamás) • Népesedési folyamatok és a demográfiai viselkedés kistérségi mintái. Udvarhely vármegye a 19. század végén, 20. század elején (Pakot Levente).

Közlemény

Nagybajom népesedéstörténetének vázlat, 1783–1949 (György-Dávid Anita).

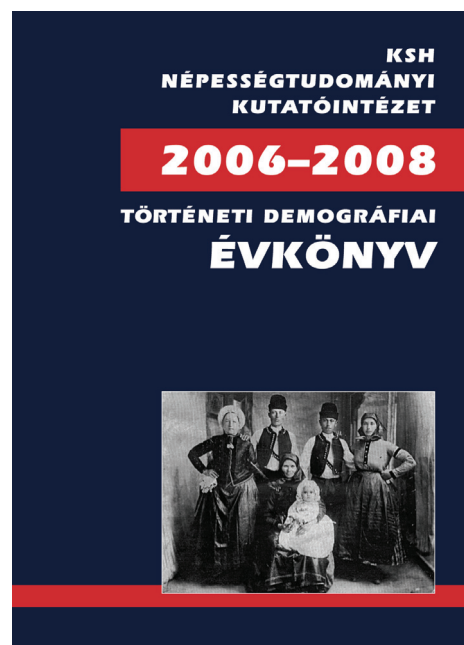
Archívum

Magyarország értelmiségi népessége (Dobrovits Sándor).

Ismertetések

Benda Gyula: *Társadalomtörténeti tanulmányok* (Pakot Levente) • Tommy Bengtsson – Cameron Campbell – James Z. Lee et al.: *Life under Pressure. Mortality and Living Standards in Europe and Asia, 1700–1900.* (Ostromlott élet. Halandóság és életszínvonal Európában és Ázsiában, 1700–1900.) (Óri Péter)

A szerzők jegyzéke.

Az NKI kiadványai megrendelhetők:
Kardulesz Ferencné NKI
kardulesz@demografia.hu

Szerepváltozások

Jelentés a nők és a férfiak helyzetéről 2009
Szerkesztők:

Nagy Ildikó és Pongrácz Tiborné TÁRKI Zrt. – Szociális és Munkaügyi Minisztérium. Budapest, 2009, 280 oldal, 2500 Ft.

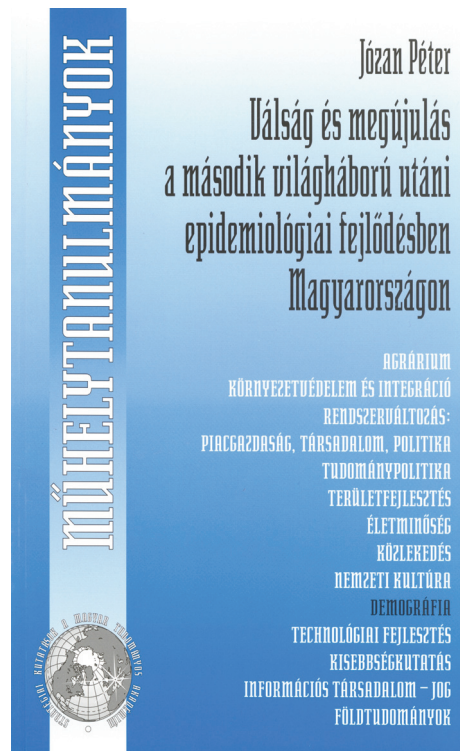

A *Szerepváltozások* című tanulmánykötet 1997 óta jelenik meg. A kötet beszámol a magyarországi nők társadalmi, gazdasági helyzetéről, a társadalmi tagoltságról, az egyenlőtlenségi rendszer „gender” szempontú leírását adja. Férfiak és nők, felnőttek és gyermekek szerepei a családban, a közéletben és a munkaerőpiaci forgószínpadán ...

A 2009. évi tartalom:

Bevezető • A nők politikai reprezentáltsága. Európai uniós körülmények (Lévai Katalin) • Nők és férfiak a munkaerőpiacon – a Lisszaboni Növekedési és Foglalkoztatási Stratégia céljainak a tükrében (Frey Mária) • Nők és férfiak a vezetésben (Nagy Beáta) • A gyermekgondozási szabadsággal kapcsolatos kérdések Magyarországon és az Európai Unió néhány államában (Korintus Mihályné) • A munkaerőpiac és a pénzügyi családtámogatási rendszer hatása a gyermekvállalási tervek megvalósulására (Kapitány Balázs és Spéder Zsolt) • Háztartási munkamegosztás. Azonosságok

és különbségek Európában (Pongrácz Tiborné és Murinkó Livia) • Nők és férfiak egészségi állapota Magyarországon (Kopp Mária és Skrabski Árpád) • A korhatár előtti nyugdíjba vonulás nemek szerinti különbségei (Monostori Judit) • A női szegénység Magyarországon és Európában (Gábos András és Szivós Péter) • A roma nők helyzete kelet-európai összehasonlításban az ezredforduló után (Bernát Anikó és Páthy-Dencső Blanka) • Nemek szerint tagolt térben. A bevándorló nők vándorlásának típusai, okai és formái nyolc európai országban (Melegh Attila és Kovács Éva) • A családon belüli erőszak jelentésértékesítései és helyzete Magyarországon (Herczog Mária) • Prostitúció, emberkereskedelem (Fehér Lenke).

Válság és megújulás a második világháború utáni epidemiológiai fejlődésben Magyarországon

Szerző: Józán Péter
Stratégiai kutatások a Magyar Tudományos Akadémián. Műhelytanulmányok. MTA Társadalomkutatató Központ, Budapest, 2008, 127 oldal, 1690 Ft.

„Az foglalkoztatott, hogy milyen módon alakította a társadalmi-gazdasági, politikai viszonyok *változása* az epidemiológiai fejlődést. A magyar társadalom történelmileg igen rövid idő, mindössze öt évtized alatt két ízben is gyökeres változást élt át. Az 1947–1948. évi kommunista hatalomátvétel és az 1989–1990. évi rendszerváltás következtében az epidemiológiai fejlődés *diszkontinuussá* vált, szemben a nyugati fejlődéssel, amelyet a kontinuitás jellemez. A diszkontinuitás az epidemiológiai fejlődés három időszakában fejeződik ki. Ezek a születéskor várható élettartam (...) idősora alapján 1948–1966 között a reményteljes kezdet, 1967–1993 között a krónikus kvalifikált epidemiológia válság (...) és 1994–2006 között a megújulás időszakai.” – olvashatjuk a *Bevezetés*-ben.

A kötet további fejezetei:

Anyag és módszer • Általános halandóság • A halandóság nemi különbségei • Korspecifikus halandóság • Csecsemőhalandóság • Halálóki struktúra, okspecifikus halandóság • Nemzetközi kitékintés • Következtetések • Köszönetnyilvánítás • Irodalomjegyzék • Ábrák és táblázatok jegyzéke • A kötet szerzője.

NAPTÁR

Földházi Erzsébet Ph. D. védése

Az NKI tudományos munkatársa „*Az első házasságkötés után. A párkapcsolatok dinamikája, egyszülős családok kialakulása és megszűnése Magyarországon a 20. század második felében*” című doktori értekezésének nyilvános vitája 2009. március 30-án volt a Corvinus Egyetemen. Az értekezés témavezetője Spéder Zsolt, opponensei S. Molnár Edit és Vaskovics László voltak.

Gödrir Irén Ph. D. védése

Az NKI tudományos munkatársa „*Migráció a kapcsolatok hálójában. A kapcsolati tőke és a kapcsolatháló jelenléte és szerepe az ezredvégi magyarországi bevándorlásban*” című doktori értekezésének nyilvános vitája 2009. április 3-án volt az ELTE Társadalomtudományi Kar kari tanácsstermében. Az értekezés témavezetője Tóth Pál Péter, opponensei Letenyey László és Sik Endre voltak.

KorFa – népesedési hírlevél

ISSN 1586-7684

Kiadó: KSH Népeségtudományi Kutató Intézet

Cím: 1024 Budapest, Buday László u. 1-3.

Telefon: 06-1-345-6449 • Fax: 06-1-345-1115

Felelős kiadó: Spéder Zsolt igazgató

Szerkesztő: Daróczi Etelka

daroczi@demografia.hu • Telefon: 06-1-345-6629

Terjesztő: Kardulesz Ferencné

kardulesz@demografia.hu

Telefon: 06-1-345-6664

Tipográfia és tördelés: Élőfej Bt.

elofejbt@citromail.hu

Megjelenik évente 4 alkalommal.